

Két kiadvány a magyarországi szlovákok családneveiről

1. Čabianske priezviská [Csabai családnevek]. Szerkesztő: TÜNDE TUŠKOVÁ. Výskumný ústav slovákov v Maďarsku, Békešká Čaba, 2015. 260 lap – 2. Komlóske priezviská [Komlósi családnevek]. Szerkesztő: TÜNDE TUŠKOVÁ. Vydavateľstvo Ivan Krasko, Nadlak, 2017. 183 lap

1. A magyarországi szlovákok letelepedésének folyamata a mai Magyarország területén három időszakban zajlott: az első szakaszban, 1690–1711 között elsősorban szökött jobbágyok érkeztek a török miatt elnéptelenedett területekre (ekkor népesült be többek között Piliscsév, Kesztlőc, Súr, Bánk, Vanyarc és Acsa). Az 1711–1740 közti migráció következtében népesült be például Bánhida, Sárísáp, Albertirsa, Kiskörös és Békéscsaba. Az ezt követő fázisban, amely egészen az első világháború végéig tartott, népesült be szlovák lakossággal a zempléni Kishuta, Füzér, Bükkzentlászló, Bükkzentkereszt és Répás-huta. (Bővebben l. ANNA DIVIČANOVÁ – ONDREJ KRUPA 1999. *Slováci v Maďarsku*. PressPublica, Budapest. 4–7.) Az egymástól többé-kevésbé elzárt nyelvszigeteken élő szlovák lakosság mind nyelvében, mind hagyományjaiban megőrizte eredeti származási területének sajátosságait. A sokszor pontosan meg nem határozott származási hely felkutatásában és a migráció útvonalának felvázolásában segítséget nyújthatnak családneveik is. VINCENT BLANÁR, a neves szlovák nyelvész 53 magyarországi szlovák településen gyűjtötte össze és dolgozta fel 1950-es monográfiájában a szlovák családneveket.

A magyarországi szlovák eredetű családnevekről azonban mindeddig nem készült módszeres feldolgozás. Az itt ismertetett kiadványok a Magyarországi Szlovákok Kutatóintézete irányítása alatt álló tudományos projektnek az eredményei, annak a sorozatnak a kötetei, amely a magyarországi szlovák lakosságú települések személyneveit kívánja feltérképezni és elemezni.

2. A sorozat első darabja, a jórészt szlovák nyelven íródott, Čabianske priezviská [Csabai családnevek] című többszerzős monográfia a békéscsabai szlovák családok személyneveit vizsgálja többféle szempontból. A kiadványban emellett megismerkedhetünk Békéscsaba történelmével és a helyi családnévkutatások előzményeivel is.

A kötet három fő részből áll. A kétnyelvű bevezetőt a nagy többségükben szlovák nyelven írott tanulmányok követik.¹ Itt olvashatunk Békéscsaba történetéről (CHLEBNICZKI JÁNOS; 12–17), a csabai családnevek üzenetéről (GYIVICSÁN ANNA; 18–43), a legrégebbi és leggyakrabban előforduló családnevek létrejöttének motivációiról (GYIVICSÁN ANNA, CHLEBNICZKI JÁNOS, TUSKA TÜNDE, UHRIN ERZSÉBET szerzőségével; 44–72), továbbá a békéscsabai szlovák családnevek etimológiájáról (IVETA VALENTOVÁ; 73–153) is.

A második részt a mellékletek alkotják: a térképek (156–223), valamint egy rövid ismertető az 1938-ra eltűnő békéscsabai családnevekről (MIROSLAV KMEŤ; 224–226).

¹ A szerzői nevek a kötetek szlovák nyelvű fejezeteiben szlovák formában szerepelnek. Jelen ismertetésben a magyarországi szerzők esetében nevük magyar formáját adjuk meg.

A harmadik nagyobb szakaszban található A csabai családnevek üzenete című magyar nyelvű fejezet (GYIVICSÁN ANNA; 228–244), a felhasznált irodalom (245–250), valamint a szlovák, magyar és angol nyelvű összefoglalás (251–259), majd a szerzők rövid bemutatása (260).

2.1. A dél-alföldi szlovákok ősei Észak-Nógrádon és a Duna-Tisza közén át érkeztek közép-szlovákiai tájakról (Árvából, Hontból, Gömörből és Turócból). A szakirodalom a telepések két típusát különbözteti meg: a letelepített és az individuálisan letelepült (szökött) jobbágycsoportokat. A szökött jobbágycsoportok Nógrád megye déli, illetve Pest megye északi részén telepedtek le, majd néhány évtizeddel később tovább vándoroltak a Dél-Alföld felé. Néhány szlovák családnév éppen ezeknek a migrációs állomásoknak a neveit örökölte meg. A letelepítettek esetében a földesurak arra törekedtek, hogy egyazon településre azonos vallású és nyelvű lakosok kerüljenek.

A kutatások azt támasztják alá, hogy egyes családok magukkal hozták eredeti családnevüket, míg mások az évtizedes vándorlási útvonalon változtattak nevet. Érdekes példája a névváltoztatásnak a *Mlinár (Molnár)* család esete: új családnevük a *Žibrita* lett, amely éppen a származási helyük emlékét őrzi (Žibritov). A békéscsabai szlovákok családnévei hozzájárulnak az ún. „csabai tudat” erősítéséhez is. A statisztikai adatok azt bizonyítják, hogy a legrégebbi szlovák családneveket jelenleg is viselik, igaz, nem azonos számban. Békéscsaba jellemző szlovák családnévei közé tartozik többek között az *Ancsin*, a *Fabulya*, a *Gajdács*, a *Hrabovszki* és a *Medovarszky* vezetéknev. A tipikusan békéscsabai családnevek azokon a településeken is megtalálhatók, ahová csabaiak települtek át (pl. Csanádalbertin vagy Medgyesegyházán).

A szerzők a szlovák családneveket a 2010. évi hivatalos népességnyilvántartás alapján választották ki és dolgozták fel. A 3625 férfi és 3221 női (lánykori) családnévből a leggyakoribbakat és a legrégebbieket választották ki. Az elemzés során feltüntették a női és férfi névviselők számát is.

A családnevek motivációi, létrejöttük okai sokrétűek, s a szlovákok mellett szép számmal találhatók magyar eredetűek is. A származásra utaló családnevek között jellemzőek a feltételezett származási hely nevéből képzettek: *Andovce* > *Andó*; *Badin* > *Bagyinka*, *Bagyinszky*; *Priboj* > *Pribojszki*; *Žilina* > *Zsilinszki*, *Zsilinszky*. A migrációs állomáshelyre utaló családnevek is vannak: *Bánk* > *Bánszki*; *Kerepes* > *Kerepeczki*, *Kerepeczky*. Nagyobb régiók, megyék által motivált családnevek: *Liptov/Liptó* > *Lipták*; *Orava/Árva* > *Oravec*; *Spiš/Szepes* > *Szpisjak*, *Szpisják*; *Turóc* > *Thuroczy*, *Turóczi*, *Turóczi*, *Turcsán*, *Turcsányi*. Foglalkozást jelentő nevek: *Asztalos*; *Csizmár*; *Gajdács*, *Gajdos* 'dudás'; *Krajcsó*, *Krajcsi*, *Krajcsovics*, *Krajcsovszki* 'szabó'; *Krcsmarik*, *Krcsmárik* 'kocsmáros'; *Kupecz* 'kereskedő'; *Takács*; *Tokár* 'asztalos'. Társadalmi helyzetre utaló családnevek: *Árendás*, *Hajdú*, *Hajduk*, *Szabados*, *Szedlacsek* 'paraszt, földműves', *Voják* 'katona', *Zeman* 'földbirtokos'. Családi kapcsolatokat jelölők: *Bracsok* 'fivér', *Jegyínák* 'egyke', *Zatykó* 'vő'. Népnévből származók: *Cseh*; *Germán*; *Horvát*; *Német*; *Nyemcsok* 'német'; *Poliak*, *Polyák* 'lengyel'; *Rácz*; *Tóth*; *Zsidek*, *Zsidjak* 'zsidó'. Keresztnevekből alakultak: *Adamsik* < *Ádam/Adám*; *Bartos* < *Bertalan/Bartolomej*; *Baukó* < *Baltazár*; *Franyó* < *Ferenc/František*. Külső vagy belső tulajdonságra utaló nevek: *Bielik* 'fehér', *Holecz* 'kopasz', *Krátky* 'rövid', *Kucsera* 'göndör', *Sztarek* 'idős', *Veszeli* 'vidám'.

A kiadvány értékét tovább növeli a szlovák családnevek etimológiájával, jelentésének eredetével foglalkozó rész, amelyben a szerző, IVETA VALENTOVÁ megközelítőleg

ötszáz családnevet elemez, emellett az 1998-as szlovákiai viszonyokat tükröző adatbázis alapján számszerűen feltünteti az adott nevet viselő, Szlovákiában élő családok számát is. A nevek eredetének magyarázata során igyekeznek az összes lehetséges motivációt feltárni, és hangsúlyozni a nevek kialakulásában a nyelven kívüli tényezők szerepét is. Ebben a fejezetben megismerkedhetünk a leggyakoribb szlovák eredetű képzőkkel is.

2.2. A mellékleteket kétféle térképtípus alkotja. Az egyik az ún. migrációs térképek: ezek azon határon túli szlovák településeket, illetve Pest, Nógrád és Arad megyei migrációs állomásokat ábrázolják, amelyeknek a nevéből a 28 leggyakoribb helynévi eredetű békéscsabai szlovák családnév létrejöhetett. A migrációs térképeket JURAJ MAJO készítette.

A térképek másik nagy csoportját VÖRÖS FERENC készítette el a 2009. január 1-i állapotot figyelembe véve. A szerző 48 térképen a leggyakoribb 24 békéscsabai szlovák családnév, illetve névváltozat nyelvöldrajzi elterjedését ábrázolja.

3. A 2017-ben megjelent, szinte teljes egészében szlovák nyelvű, Komlósske priezviská [Komlósi családnevek] címet viselő munka a Magyarországi Szlovákok Kutatóintézetében folyó tudományos projekt második kiadványa. Felépítése hasonló a békéscsabai kötethez, bár vannak közöttük kisebb eltérések: a bevezető csak szlovák nyelven olvasható, és a könyv csupán egy térképtípust, a migrációs térképet tartalmazza.

A kötet a következő fejezetekből épül fel: A település története (CHLEBNICZKI JÁNOS; 13–20), a komlósi családnevek üzenete (GYIVICSÁN ANNA; 21–55), a vizsgált tótkomlósi családnevek osztályozása motiváció alapján (TUSKA TÜNDE; 57–60), a komlósi családnevek keletkezése, motivációja és nyelvi szerkezete (IVETA VALENTOVÁ; 61–76), a tótkomlósi szlovák családnevek szótára (IVETA VALENTOVÁ és CHLEBNICKI JÁNOS; 77–143). A mellékletek: megjegyzések a térképekhez (GYIVICSÁN ANNA; 147), migrációs térképek (JURAJ MAJO; 149–156), CHLEBNICKI JÁNOS és HOLLERNÉ RACSKÓ ERZSÉBET családfája (159–161). Ezt követi az előző kötethez hasonlóan a komlósi családnevek üzenete című, magyar nyelvű fejezet (GYIVICSÁN ANNA; 163–165), a felhasznált irodalom, a háromnyelvű összegzés (175–180) és a szerzők rövid bemutatása (181).

3.1. Tótkomlós történetének rövid ismertetése során hasonló helyzettel szembesülhetünk, mint Békéscsaba esetében. Tótkomlóst írásos források szerint az 1746-ban Békésszentandrásról, illetve Nógrád, Pest és Heves vármegyéből érkező családok népesítették be. Az 1754-es jobbágyösszeírás alapján Zólyom és Gömör vármegyéből is érkeztek jobbágyok a településre, illetve a kolonizáció első fázisában Zólyom vármegye déli területéről, Hont és Nógrád középső részeiről, a második letelepedési szakaszban pedig Kishontból és Gömörből érkeztek betelepülők. A szlovák telepések a 18–19. század során folyamatosan települtek le.

3.2. A kötetben megismerhetjük a település legjellemzőbb családneveit, amelyeket a békéscsabai monográfiában megismert módon osztályoznak a szerzők. Érdekes csoportot alkotnak a latin hangzású, illetve latin eredetű családnevek (pl. *Fabricsi, Figura, Filadelfi, Rotár, Szutoris, Oremusz-Literáti*), amelyek még a 16–17. század során a humanista mozgalom hatására, divatból váltak családnévvé. Tótkomlóson a *Matejdesz* és a *Franciszci* vezetéknevek őrzik az említett humanista hatást. A békéscsabaikhoz hasonlóan itt is megtalálhatók a földrajzi nevekből képzett családnevek (pl. *Domaňovce* > *Domanovszki*,

Budiná > Bugyinszki, Chlebnice > Chlebnyiczki, Devičie > Gyivicsán); illetve az átmeneti letelepedés helyét őrző nevek (*Legénd > Leginszki, Acsa > Acsai, Boldog > Boldoczki*).

Külön fejezetben olvashatunk az egyes társadalmi csoportok képviselőinek családneveiről és bizonyos neves tótkomlói családok élettörténetéről, valamint a Budapesten és környékén élő, tótkomlói származású személyekről. A tótkomlói családnevek feldolgozása során további, kutatásra váró feladatok is felmerültek, például a szlovák nevek írásmódjának elemzése, történetének feltárása.

A könyv szótári részében, amely IVETA VALENTOVÁ munkája, mintegy 320 tótkomlói családnev eredetével és szóképzési sajátosságával ismerkedhetünk meg. A térképet tartalmazó fejezet a békéscsabai kötethez hasonlóan épül fel: az első térkép összefoglalja a leggyakoribb komlói családneveket, illetve azokat a földrajzi neveket, amelyekre az említett nevek utalhatnak. A 2–6. térkép a családneveket motiváló szlovákiai településeket veszi számba, míg a 7–8. térképeken a szlovák telepések ideiglenes állomásait jelölik.

4. Az ismertetett kiadványok nagy érdeme, hogy bemutatják a családnevkutatás szerepét a nyelvészeti, genealógiai, művelődéstörténeti és néprajzi vizsgálatokban. Emellett hasznos mintái lehetnek további szlovák települések, nyelvszigetek családnevkutatásainak.

CSÁSZÁRI ÉVA

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5594-2658>

ELTE Eötvös Loránd Tudományegyetem
Bölcsészettudományi Kar

KANIZSAI MÁRIA, Nevek, nyelvek, sorsok. Személynévizsgálatok a Mura menti horvátok körében 1794-től 1998-ig

Értekezések, tudományos dolgozatok 26. Eötvös József Főiskolai Kiadó,
Baja, 2017. 141 lap

1. Az alább ismertetendő kötet a szerző 2010-ben megvédett doktori értekezése alapján készült. A kiadvány az elmúlt két évszázad egyházi anyakönyvi személynévanyaga és a terepen gyűjtött szóbeli névanyag funkcionális, névgyakorisági és használati szempontú elemzésével a Mura vidékén élő, horvát–magyar kétnyelvű népcsoport személynévhasználatát és ennek időbeli változását mutatja be, emellett igyekszik feltárni a változásoknak a társadalomban gyökerező okait is. A kutatás így multidiszciplináris jellegű, hiszen szerepet kap benne a szlavisztika, dialektológia, névtan, szociolingvisztika, néprajz és kultúrtörténet. A szerző témaválasztását főként az indokolta, hogy maga is e területről származik, és nemcsak horvát–magyar kétnyelvű, hanem a kaj-horvát nyelvjárást is beszéli.

2. A kötet hét nagyobb fejezetre és számos alfejezetre oszlik.

2.1. Az első fejezet (9–18) a kutatás módszertanát ismerteti. A kutatás forrását a Nagykánizsa és Letenye közötti öt község (Tótszentmárton, Tótszerdahely, Molnári, Semjénháza, Petrivente) régi és mai házassági és keresztelési anyakönyvei jelentették. Itt a horvát